

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv:

ALEXANDRU SURDU

FILOSOFIA PENTADICĂ II. TEORIA SUBSISTENȚEI

Editura Academiei Române, Editura Ardealul, București, Târgu Mureș,
2012, 198 p.

STRUCTURA PENTADICĂ A SUBSISTENȚEI

DRAGOȘ POPESCU

Cea de-a doua etapă a elaborării Sistemului filosofiei pentadice al lui Alexandru Surdu a fost parcursă prin apariția volumului *Teoria Subsistenței* (2012). Așa cum aflăm din *Prefața* volumului, problema Transcendenței, care a făcut obiectul primei părți a sistemului, reprezenta doar un preludiu pentru Subsistență. Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea și Absolutul, subordonate în prealabil Transcendenței, vor oferi în continuare osatura categorială a Subsistenței. Următoarele părți ale sistemului, Existența, Ființa, Realitatea și Existența reală, suntem preveniți de pe acum, vor revela, ca și Transcendența și Subsistența, aceeași structură pentadică pe care au dezvăluit-o primele două. Această repetitivitate nu trebuie nici să mire, nici să se transforme în prilej de reproș, deoarece terminologia filosofică, materialul de lucru al filosofiei, aparent nemodificată de mai bine de două milenii, ascunde transformări importante ale semnificației termenilor filosofici, dar și modificări neîncetate ale gândirii care se slujește de ei. Din

Cercetări filosofico-psihologice, anul IV, nr. 2, p. 135–138, București, 2012

nevoia de a-și înscrie propriile contribuții în fluxul unei tradiții tot mai vaste și complexe, filosofii au dat dovadă, adesea, de o profundă reticență în introducerea de noi *termeni* și, deoarece *conceptele* pe care acești termeni le desemnau au suferit în realitate o continuă îmbogățire, numai lipsa de instrucție filosofică poate da impresia că în filosofie se bate pasul pe loc. Inovațiile terminologice radicale nu au lipsit nici ele, dar nu s-au dovedit în cele din urmă o opțiune mai bună decât tendința conservatoare, căci au dat naștere unor termeni încă mai obscuri decât cei tradiționali, accesibili unui număr redus de inițiați, care pot încă să fie – cu unele nuanțe – „traduși” în limbajul obișnuit al filosofiei.

Structura (pentadică) a *Teoriei Subsistenței* se dezvăluie printr-un efort continuu de raportare la terminologia filosofică clasică. Nici nu s-ar fi putut proceda altfel, arată Alexandru Surdu, deoarece, spre deosebire de Transcendență, Subsistența i-a preocupat deja, și încă într-un mod hotărâtor, pe primii filosofi greci. Capitolul I al *Teoriei Subsistenței* reconstituie, minuțios, traseul conceptului de-a lungul aventurii grecești a gândirii. Pentru primii gânditori eleni, Subsistența era substratul natural, elementul și principiul. Infinitul și eternul, uneori și unicul, erau atributele substratului natural. Conceptul Subsistenței a evoluat apoi, deja de la Anaximandru pierzându-și caracterul natural (fizic). Cu Școala Eleată caracteristicile naturale ale Subsistenței sunt metamorfozate complet în superentități absolute. Infinitul, Unul, Eternitatea, Totul, Absolutul eleate, ca atribute ale Subsistenței, tind chiar să fie extinse și asupra Existenței. Eleații nu s-au sfiit să accepte consecințele acestei excesive utilizări a supercategoriilor, căutând, împotriva evidenței senzoriale, să o sprijine exclusiv pe cale logică. Autorul *Teoriei Subsistenței*, recunoscându-le eleaților meritele în determinarea mai precisă a gândirii ca atare (pentru ei această determinare era identitate dintre gândire și Ființă), le reproșează totuși confuzia pe care au menținut-o între sfera Subsistenței și cea a Existenței.

Elementele au continuat să-i intereseze pe presocraticii de diferite orientări, dar nu l-au preocupat prea mult pe Socrate, pentru care problema Subsistenței nu prezintă un interes deosebit. Elevul său, Platon, reia studiul acestei probleme, reușind să depășească blocajul în care o adusese Școala eleată prin transferarea supercategoriilor pe tărâmul Ființei. Cu Aristotel și strădania sa de a se limita la Existență, Unul redevine unitate, Infinitatea infinit, Eternitatea etern, având fiecare opusele lor: multiplul, finitul, respectiv pieritorul. Pentru Plotin, Subsistența este subsistare în triplă postură: Unul, gândirea și sufletul. Ea este principiul, cauza și începutul Existenței, fiind transcendentă în raport cu aceasta, trăsătură care se va menține și la Proclus.

Istoria grecească a Subsistenței este valorificată, în Capitolul II al lucrării, intitulat *Cele cinci supercategorii autologice* din perspectivă categorial-sistematică. Din această perspectivă, Subsistența are, potrivit autorului Filosofiei pentadice, caracter *autologic*, ceea ce înseamnă că „este ceea ce spune sau exprimă” sau, cu alte cuvinte, este *inefabilă*. Vorbind *despre* subsistent, exprimându-l în propoziții și judecăți, îi dăm întotdeauna acestuia un sens existențial, cu toate că, nefăcând parte din Existență, subsistentul propriu-zis nu există. Subsistența presupune totuși cele cinci supercategorii pomenite mai sus, fără să le cuprindă ca ceva subordonat.

Nefiind în raport de subordonare, supercategoriile nu se ierarhizează nici între ele. Există doar o „tradiție a enumerării” lor, pe care expunerea o respectă: *Unum, Totum, Infinitum, Aeternitas, Absolutum*. Însă nu tratarea izolată – deși i se acordă atenția cuvenită – a supercategoriilor este importantă pentru sistemul pentadic, din perspectiva Subsistenței, ci raportările lor, care au un sens dialectico-speculativ. Raportările celor cinci supercategorii, precum și integrarea lor în conceptul Subsistenței, constituie materia Capitolului III, *Autologia supercategoriilor a Teoriei Subsistenței*. Raportarea supercategoriilor în contextul domeniului Subsistenței are loc prin apel la o schemă disciplinară: presupuzițiile *ontologice* conduc la explicații *psihologice* care, la rândul lor, au implicații *gnoseologice*. Sunt, de asemenea, surprinse aspecte *logice* ale relaționării, precum și unele interpretări *lingvistice*. Pe scurt, din punct de vedere ontologic, analiza supercategoriilor evidențiază faptul că ele nu au semnificație ontică, nici nu sunt Idei în sens platonice, dovedindu-se anterioare Existenței; din punct de vedere psihologic, ceea ce exprimă cuvântul supercategorial pare a fi apanajul gândirii speculative (*nous theoretikos*), care presupune o identitate dintre ceea ce gândește și ceea ce este gândit; din perspectivă gnoseologică raportarea supercategoriilor „reprezintă o procesualitate, un drum sau o cale (metodă) care să ne conducă spre ceva fundamental sau elevat”; logic, supercategoriile evidențiază o tendință de reducere a grupării lor pentadice, care se datorează dificultăților de abordare dialectico-speculativă a acestora, dificultăți ce par uneori a fi rezolvate prin apel la abordări raționale sau intelective ale supercategoriilor.

Capitolul IV, *Ipostazele Subsistenței* și capitolul V, *Manifestarea Subsistenței*, înregistrează rezultatele abordării supercategoriale a Subsistenței. Subsistența, văzută ca Lume pentru care categoriile autologice sunt supraordonate (ceea ce, riguros vorbind, nu este justificat) duce la o cunoaștere de tip *pars pro toto*, cunoaștere pentru care Subsistența apare ca Supersistență, ceea ce transferă discuția în jurul supercategoriilor în domeniul religiei. Conștientizarea legăturii omului cu Subsistența (Unul, Totul, Infinitul, Absolutul, Eternitatea) și, eventual, identificarea cu aceasta, reprezintă, în interpretarea lui Alexandru Surdu, preocuparea de bază a religiilor orientale; în schimb, în religiile occidentale, între Supersistență (Divinitate) și Subsistență există diferențe, aspectul supersistent al Subsistenței suportând o nouă izolare față de supercategorii, ceea ce are ca rezultat apariția unor insolubile: „Dumnezeu a creat Totul, deci s-a creat pe sine”. Paradoxurile de acest tip se datorează însă aplicării unor mijloace de exprimare și gândire raționale asupra unui domeniu inaccesibil rațiunii.

Tot ca tipuri de abordare *pars pro toto* a problematicii Subsistenței apar și diferitele tentative științifice de fundare a cosmologiei pe evenimente super-universale, unice. Și acestea sunt doar consecințe ale utilizării predicative a supercategoriilor Subsistenței.

O altă tentativă de conversiune a Subsistenței într-o Lume o reprezintă Protosistența, starea prealabilă a Lumii, care are legătură cu începutul Lumii, dar nu se reduce la el. De asemenea, Episistența, ca opusă Protosistenței, convertește

Subsistența în starea finală a Lumii, în care supercategoriile Infinitului și Eternității se substituie finității și temporalității acesteia.

Dezvoltarea problematicii Subsistenței lămurește ceea ce s-a susținut încă din prima parte a Filosofiei pentadice (*Problema Transcendenței*), și anume că Transcendența este una dintre componentele Subsistenței. Chiar dacă, consideră Alexandru Surdu, problema Transcendenței constituie o preocupare mai recentă, ea a fost anticipată, prin demersuri asupra Subsistenței, încă de la primele manifestări ale reflecției filosofice. Din perspectiva Subsistenței, autologiile, care erau deja puse în joc în dezbaterea conceptului Transcendenței, îi rezervă acesteia un loc în cadrul *Teoriei Subsistenței*, alături de Supersistență, Protosistență, Episistență și Transcendentalitate.

Ca structură (super)categorială, Subsistența, filosofic privind lucrurile, se vedește, în cadrul Filosofiei pentadice, a fi o permanentă temă de investigație, nu o chestiune susceptibilă de a fi soluționată vreodată. Tema Subsistenței, în măsura în care capătă soluții, pune rațiunea și intelectul în încurcătură, ceea ce va conduce, mai devreme sau mai târziu, la restructurarea Supersistenței, Protosistenței, Episistenței sau Transcendentalității. Preocupările privind crearea și sfârșitul Lumii, privind materia primă a Universului și a naturii facultăților sufletului nu sunt însă, din această cauză, lipsite de sens, cum s-a susținut câteodată. Reflecția filosofică dă acestor preocupări, care sunt mai cu seamă științifice, dar au adesea și caracter religios, poziția cuvenită în cadrul efortului uman de cunoaștere, restrângându-le pretențiile nejustificate de a închide definitiv probleme care, principial, nu pot fi închise. Filosofia sistematică în general, nu doar cea pentadică, are, la Alexandru Surdu, o vocație de temperare a avânturilor teoretice, nu de impulsioneare a lor. S-a susținut adesea că speculativul este o teoretizare lipsită de fundament; o teoretizare asupra căreia nu se pot emite judecăți valabile. Dar, privind lucrurile chiar din perspectiva speculativului, cel puțin în ipostaza în care ne este prezentat în Sistemul filosofiei pentadice, putem spune că, dimpotrivă, în afara structurilor (super)categoriale, puține tipuri de rezultate ale unor investigații pot emite pretenția valabilității absolute.

Desigur, după ce a făcut-o de nenumărate ori, știința a ajuns să evite angajamentul în teorii generale asupra Totului sau unor totalități subordonate acestuia, redenumindu-le ipoteze. Această precauție cu caracter mai mult metodologic nu este totuși decât o cale de a evita prin nepronunțare (care se autoprezintă drept imparțialitate) propriile dificultăți, punându-le în sarcina filosofiei, care ar continua să se folosească ea de noțiunile incerte pe care oamenii de știință le-au abandonat. Se dovedește însă că a abandona noțiuni precum Infinitul, Eternitatea, Absolutul, Unul sau Totul (ele nefiind de fapt simple noțiuni) nu este așa de ușor pe cât se crede; nenumite ca atare, autologiile reapar ca fantome care bântuie cercetarea științifică cea mai puțin speculativă.

CATEGORIA SUBSISTENȚEI ÎN SISTEMUL FILOSOFIEI PENTADICE

SERGIU BĂLAN

După cum a subliniat de nenumărate ori în cursurile și în cărțile sale, Alexandru Surdu este de părere că filosofia cu adevărat elevată trebuie să fie construită prin urmarea uneia dintre cele două căi consacrate în istoria gândirii: calea disciplinară sau calea categorial-sistematică. Începuturile filosofiei disciplinare sunt identificabile la primii filosofi elini, care au fost preocupați mai întâi de ontologie, iar apoi, odată cu Aristotel, de logică. Disciplinele filosofice trebuie împărțite în fundamentale și secundare, iar Al. Surdu consideră că acelea fundamentale sunt cinci: (1) ontologia, (2) logica, (3) metodologia, (4) gnoseologia și (5) epistemologia¹. Cel mai adesea, filosofia disciplinară presupune concentrarea interesului asupra uneia dintre aceste discipline și identificarea ei cu întregul domeniu al filosofiei, conform principiului *pars pro toto*, astfel încât putem cu ușurință delimita în istoria gândirii perioade în care filosofia a fost ontologizantă (presocraticii), logicizantă (aristotelismul), metodologizantă (modernii) ș.a.m.d. Au existat și momente în care s-a încercat depășirea acestei tendințe, prin construirea unor sisteme filosofice disciplinare echilibrate, precum este acela al lui Christian Wolf, care împarte filosofia în două domenii, filosofia teoretică sau metafizica (ce cuprinde ontologia, psihologia rațională, cosmologia rațională și teologia rațională) și filosofia practică (ce include etica, economia și politica)². Chiar dacă disciplinele filosofice constituie structurile fundamentale de la care pornește o astfel de abordare, ea nu poate face totuși abstracție de studiul categoriilor filosofice, deoarece „disciplinar, este necesară prezentarea prealabilă a categoriilor logice și metodologice, fără de care nu pot fi alcătuite celelalte discipline, logica jucând rolul de prope-deutică”³. Al. Surdu atrage însă atenția că „istoria categorial-disciplinară a filosofiei nu corespunde cu istoria obișnuită disciplinară a filosofiei”, ci este „o istorie rezumativă a filosofiei disciplinare”⁴.

Importanța teoriei categoriilor este însă mult mai vizibilă dacă ne referim la cea de-a doua cale regală a filosofării, aceea care presupune construcția categorial-sistematică, începută odată cu Kant și cu încercarea sa de a prezenta în premieră o sistematizare și o deducere a categoriilor, după modelul schemei de clasificare a judecăților, care „era artificială pentru domeniul categoriilor, dar punea în evidență, pentru fiecare

---

¹ Al. Surdu, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 19.

² Idem, *Filosofia modernă*, Editura Paideea, București, 2002, pp. 83-86.

³ Idem, *Filosofia contemporană*, Editura Paideea, București, 2003, p. 150.

⁴ *Ibidem*, pp. 150-151.

grupă de concepte, o modalitate dialectico-speculativă de raportare, prin teză, antiteză și sinteză⁵. Sistemele filosofice categoriale presupun deci existența unei scheme de categorii, precum și a unei maniere dialectico-speculative de legătură între acestea, astfel încât există mai multe tipuri de sisteme, în funcție de numărul categoriilor și al „pașilor” proceselor dialectico-speculative. Astfel, întâlnim în istoria filosofiei sisteme categoriale dialectico-speculative binare (pitagoreicii, dar și Ștefan Odobleja și Mircea Florian), triadice (Heraclit, Hegel), tetradice (Noica) și pentadice (Platon)⁶. Numărul minim al categoriilor este de două, deoarece dialectica presupune raportări precum opoziția, contrarietatea ori contradicția, care nu sunt posibile decât între cel puțin două entități. Pe de altă parte, Al. Surdu consideră că numărul maxim de categorii ce poate constitui o schemă (așa cum se poate vedea până acum istoria filosofiei) este de cinci, deoarece în condițiile în care schemele superioare le includ pe cele inferioare, „schemele dialectico-speculative pentadice sunt maximale. Nu există o dialectică distinctă cu mai mult de cinci termeni, fără să fie o raportare a unor scheme subordonate”⁷.

În aceste condiții, Alexandru Surdu își propune, sub titulatura *Filosofia pentadică*, să edifice un sistem filosofic bazat pe o schemă dialectico-speculativă care are la fundamentul său cinci categorii: Subsistența, Existența, Ființa, Realitatea și Existența Reală (acestea patru din urmă acoperind ceea ce numim îndeobște „Lumea”). Subsistența, înțeleasă ca substrat al lumii, a constituit preocuparea primă a celor dintâi filosofi elini, și a condus la apariția metafizicii ca disciplină. Ontologiei îi corespunde categoria Existenței, cu subdiviziunile ei, precum spațiu, timp, mișcare etc. Domeniul Ființei este logica, știința formelor gândirii (ale cărei facultăți sunt și ele în număr de cinci: rațiunea, intelectul, intelectul rațional, rațiunea speculativă și speculațiunea), ale întrebărilor fundamentale: ce este, cum este, de ce este. Realitatea, ca domeniu de constituire a teoriilor despre Adevăr, Frumos, Bine, Dreptate și Libertate (știința, arta, moralitatea, justiția, politica) este produsul metodologiei, înțeleasă ca domeniu al aplicării formelor gândirii la diverse conținuturi oferite de Existență. În fine, Existența Reală denumește Existența realizată, adică Existența în forma ei modificată de către om în conformitate cu teoriile sale, ce constituie domeniul Realității⁸.

Volumul al doilea al *Filosofiei pentadice* se intitulează *Teoria Subsistenței*. Categorie fundamentală a filosofiei pentadice, Subsistența a constituit o preocupare fundamentală a filosofiei occidentale încă de la începuturile sale. Etimologia termenului, așa cum îl utilizăm astăzi, este una latină: *sub + sisto*, de la *sisto, sistere, stiti, statum*, care înseamnă a sta sub, a persista, rezista, dura, sub ceva, a sta la baza aceluia ceva⁹. La debutul filosofiei eline, arată Al. Surdu, Subsistența avea înțeles de substrat natural, determinat sau nedeterminat, uneori unic, alteori multiplu. Ulterior, Anaximandros, pitagoreicii, eleații au propus puncte de vedere diferite, care nu mai vorbeau despre Subsistență ca substrat natural, ci ca *apeiron*, număr, Unul, fiind de acum con-

⁵ Idem, *Filosofia modernă*, p. 11.

⁶ Idem, *Gândirea speculativă*, Editura Paideea, București, 2000, pp. 189 sq.

⁷ *Ibidem*, pp. 360-361.

⁸ Idem, *Filosofia contemporană*, pp. 151-152.

⁹ Idem, *Filosofia Pentadică II. Teoria Subsistenței*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 19.

cepută ca ne-corporală (Melissos). Filosofia clasică greacă, odată cu Socrate, pierde interesul pentru Subsistență și determinațiile sale, în favoarea aceluia pentru sufletul care se cunoaște pe sine, deși la Platon mai putem găsi ceva ce amintește de ea, adică „ființa totală” (*pantelos on*), care include mișcarea, viața, sufletul și gândirea¹⁰. Deja cu Aristotel, privit ca un kantian *avant la lettre*, atenția se îndreaptă exclusiv asupra domeniului Existenței, astfel că la el nu se poate vorbi despre o Subsistență autentică, ci despre o infinitate de subsistenți, care sunt substanțele¹¹. Plotin, la rândul său, înțelege Subsistența ca subsistare (*hypostasis*), într-o triplă semnificație, ca Unul, primul și binele. Ceea ce urmează apoi, în istoria gândirii occidentale, pare să însemne pierderea interesului pentru Subsistență, care este redusă de către filosofii ulteriori la câte unul dintre cele cinci aspecte, sau ipostaze, ale sale: Supersistența, Protosistența, Episistența, Transcendența și Transcendentalitatea. Aceste ipostaze capătă înțeles în contextul în care vorbim despre modurile diferite în care Subsistența poate fi gândită prin raportare la Lume: „Căci numai despre aceasta se poate vorbi despre ceva care să fie *dincolo* (Transcendența) sau *dincoace* (Transcendentalitatea) de aceasta, *înainte* (Protosistența) sau *după* ea (Episistență) și, în fine, *mai presus* de aceasta (Supersistența)”¹².

În general, arată Alexandru Surdu, despre Supersistență au tratat cu deosebire religiile, deoarece „cea mai veche legătură a omului cu Supersistența a fost religia”: în cele occidentale, spre exemplu, Supersistența este identificată cu Divinitatea personală, care nu e doar diferită de lume, dar este și superioară acesteia. Dar și discursul științific se referă uneori la această ipostază a Subsistenței, atunci când tratează, în contextul ipotezelor cosmologice referitoare la începutul Universului, despre posibilitatea infinității ori chiar a eternității acestuia¹³. În timp ce, prin raport cu Lumea, Supersistența este mai presus de toate, Protosistența este mai înainte de toate. Din perspectivă iudeo-creștină, Dumnezeu, în calitatea sa de Creator *ex nihilo* al lumii, o precede pe aceasta, fiind deci înțeles ca Protosistență. Relația dintre aceasta și Lume nu trebuie înțeleasă însă în sens cauzal, deoarece ea este un raport ce are în mod decisiv și esențial numai la nivelul Existenței. În ceea ce privește discursul filosofic despre Protosistență și despre relația sa cu lumea, Al. Surdu argumentează că sursa tuturor speculațiilor pe această temă este de găsit la Aristotel, cu deosebire în teoria despre mișcătorul nemișcat al lumii¹⁴.

Simetrică față de Protosistență în raportarea sa la Lume este Episistența, adică Subsistența de pe urmă, ori ultimă în înțeles temporal a Lumii. Condiția esențială a posibilității înțelegerii ei este aceea a acceptării, indiferent de ceea ce se crede despre începutul Lumii, a ideii finitudinii și vremelniciei acesteia. Și în acest caz putem identifica un discurs religios despre Episistență (apocaliptica religioasă), dar și unul științific (diferitele ipoteze cosmologice privind finalul Universului)¹⁵.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 22-24.

¹¹ *Ibidem*, p. 29.

¹² *Ibidem*, p. 160.

¹³ *Ibidem*, pp. 164-165.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 168-173.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 174-179.

Cu privire la ipostaza de Transcendență a Subsistenței, autorul a expus considerațiunile sale pe larg în primul volum al *Filosofiei Pentadice*, intitulat *Problema Transcendenței*. În condițiile în care prin Transcendență se înțelege ceea ce este *dincolo* de Lume, putem vorbi despre o transcendență relativă și despre o Transcendență propriu zisă. Transcendența relativă privește limitele cunoașterii omenești sau imperfecțiunea mijloacelor de observație la nivel macro- sau micro-fizic, întrucât se consideră în genere că limitele Lumii sunt totuna cu limitele puterii noastre de investigație, în timp ce Transcendența propriu-zisă se referă la ceea ce este *dincolo* de acesta în mod absolut, adică infinitatea în sens spațial și eternitatea în cel temporal¹⁶.

Dacă, în spiritul filosofiei kantiene, Transcendența presupune o trecere într-un „*dincolo*” al Lumii, Transcendentalitatea se referă la trecerea înspre un „*dincoace*”, adică nu spre obiectul, ci spre subiectul transcendental, adică spre ceea ce s-a numit adesea suflet. Desigur, în tradiție kantiană, discuția despre Transcendentalitate nu are cum să nu ajungă la contradicții, paralogisme, raționamente dialectice, însă, ne atrage atenția Alexandru Surdu, nu trebuie să trecem cu vederea poziția lui Hegel, care era departe de a manifesta mefiență față de contradicții și, dimpotrivă, le căuta, le considera inerente gândirii despre astfel de chestiuni, și căuta să le transfigureze în sinteze¹⁷.

În afară de discutarea ipostazelor Subsistenței, Al. Surdu dedică o însemnată parte a lucrării sale caracterului inefabil al acesteia din care derivă necesitatea de a înțelege faptul că ea admite enunțuri contradictorii, dar și aceea de a lua în discuție faptul că trebuie considerată „autologică”, adică acela că „este ceea ce spune sau exprimă”¹⁸. „Autologiile” Subsistenței sunt, după cum argumentează autorul, „cele 5 supercategorii cu care se identifică Subsistența, fără a fi ceva diferit de fiecare în parte, dar presupunându-le pe toate, în pofida impedimentelor lingvistice și semantice... Ordinea lor nu este importantă, dar presupune totuși o tradiție a enumerării, care se bazează pe importanța și ponderea care le-au fost acordate în decursul timpului: *Unum, Totum, Inifinitum, Aeternitas, Absolutum*”¹⁹. Desigur că spațiul limitat al acestei recenzii nu ne permite să intrăm în detalii cu privire la aceste super-categorii, precum și la alte aspecte ale construcției sistemului *Filosofiei Pentadice* pe care le regăsim în acest al doilea volum al ei. De altminteri, orice încercare de rezumare păcătuiește față de lucrarea rezumată, așa încât invităm cititorul să se îndrepte spre textul cărții pentru a lua contact direct cu o mostră de autentică filosofare sistematică, în cel mai profund înțeles al acestui cuvânt, așa cum considerăm filosofia românească nu a mai cunoscut de la publicarea lucrării lui Noica, *Devenirea întru ființă*. Și dacă, în lumina acestei scheme categoriale care descrie filosofia însăși ca fiind eminentemente un domeniu deschis, nelimitat, vom consimți să fim de acord cu modul în care o definește Al. Surdu, drept „teoria trecerii de la Subsistență și Existență, prin intermediul Ființei și Realității, la Existența Reală”²⁰, atunci nu ne rămâne decât să așteptăm cu nerăbdare publicarea următoarelor volume ale sistemului, care să ne înfățișeze și celelalte etape ale acestei treceri.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 179-181. Cf. și Al. Surdu, *Filosofia pentadică I. Problema Transcendenței*.

¹⁷ *Idem*, *Filosofia Pentadică II. Teoria Subsistenței*, pp. 182 sq.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ *Ibidem*, p. 41.

²⁰ *Idem*, *Filosofia contemporană*, p. 153.

TEORIA SUBSISTENȚEI. ASPECTE ISTORICE ȘI SISTEMATICE

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Plasat în continuarea lucrării *Problema Transcendenței*, volumul *Teoria Subsistenței* reprezintă ce de-a doua parte (dintre cele cinci) a filosofiei pentadice, sistem filosofic original elaborat de domnul Academician Alexandru Surdu. Maniera de abordare a problemelor fundamentale și perene ale filosofiei este aceeași ca și în cazul primului volum mai sus menționat, fiind vorba, prin urmare, de o unitate metodologică firească și absolut inevitabilă, care apare, însă, în contextul unei diversificări tematice. Aceasta deoarece tratarea Subsistenței – în calitate de concept filosofic – presupune o depășire a primei etape a sistemului, dat fiind faptul că, într-un anumit sens, Subsistența este Totul.

Înainte de expunerea și analiza conținutului lucrării apar, în mod inevitabil, două probleme care se impun atenției cititorului. Prima este legată de plasarea discuției despre Subsistență imediat după cea privitoare la Transcendență, iar a doua este legată de titlul lucrării.

Așadar, care este motivul pentru care Subsistența este tratată în continuarea Transcendenței? Desigur, este bine știut faptul că sistemul filosofiei pentadice se referă la Subsistență (Transcendență), Existență, Ființă, Realitate și Existență Reală. Fiecare dintre acestea are un rol precis și relații bine determinate cu fiecare dintre părțile sistemului. Mai mult chiar: interesul pentru acestea apare și se dezvoltă pe parcursul istoriei filosofiei, cu reluări și reinterpretări specifice nivelului și structurilor fundamentale ale fiecărei perioade din istoria filosofiei occidentale. În afară de aceste aspecte generale, trebuie spus că, efectiv, filosofia pentadică are cinci categorii fundamentale, prezentate de autor astfel: S(T) – E – F – R – ER, fiecare dintre inițiale stând pentru câte una dintre categoriile filosofice menționate.

Totuși, Transcendența se bucură de o tratare separată, în primul volum al *Filosofiei pentadice*. În plus, primul volum se intitulează *Problema Transcendenței*, în vreme ce al doilea poartă titlul de *Teoria Subsistenței*. Transcendența, în acest al doilea volum, apare ca o parte sau accepțiune a Subsistenței. De fapt, într-un fel sau altul, toate categoriile filosofice, și la fel și supercategoriile – termen tehnic introdus de Alexandru Surdu – par să se refere, într-un fel sau altul, la Subsistență. Aceasta pentru că Subsistența, într-un anumit sens, este Totul. Totuși, sistemul începe în mod legitim cu problema Transcendenței din cel puțin două motive. Primul ar fi că Transcendența înseamnă – în sens restrictiv – ceea ce este dincolo. Acest „dincolo” trebuie, însă, înțeles mereu prin raportarea Transcendenței la celelalte concepte ale filosofiei pentadice. Primul volum al filosofiei pentadice

elaborează și expune accepțiunile Transcendenței, din tratarea acestei probleme desprinzându-se concluzia că Transcendența este răspunsul absolut la întrebarea fundamentală a metafizicii: de ce este ceva mai degrabă decât nimic? Transcendența se referă la acel dincolo absolut, la ceea ce se ascunde în mod radical – poate, chiar, la ceea ce este sortit să rămână mister. De aici decurge, oarecum, al doilea motiv al plasării discuției despre Transcendență la începutul sistemului filosofiei pentadice: aceasta este sortită să rămână o problemă, o *hyper-thesis*, „*hyper*” însemnând, aici, „dincolo”.

În continuarea acestui argument apare acum explicația cu privire la titlul celui de-al doilea volum al *Filosofiei pentadice*. Despre Transcendență nu se putea elabora o *theoria* propriu-zisă, tocmai pentru că Transcendența este acest dincolo absolut, sortit să rămână misterios. În plus, termenul *theoria* este întrebuințat, aici, în sensul său clasic, autentic, iar nu în cel contemporan, degradat, de simplă însușare și relaționare exterioară de enunțuri mai mult sau mai puțin abstracte. Fără a insista prea mult asupra sensului acestui termen (pentru clarificări a se vedea *Teoria Subsistenței*, p. 31 și *passim*) trebuie precizat că el se traduce prin *speculatio*, iar *theoria* autentică este legată nu de gândirea modelator-operatorie intelectuală, ci de gândirea speculativă, care are rolul de a facilita oglindirea Absolutului în cugetul uman (de altfel, Alexandru Surdu atrage atenția că tremenul „cuget” este foarte potrivit atunci când vine vorba despre *theoria* sau gândirea speculativă). *Theoria* nu este, deci, un simplu capitol de manual sau o reușită care se poate scrie și tipări în paginile unui volum oarecare, ci este, într-un anume sens, un eveniment al gândirii și ființei umane, un eveniment cogitativ care presupune pregătire și o anumită atitudine pe care numai înțeleptul o poate avea în fața vieții. Ar fi de amintit aici exemplul lui Socrate, care considera că viața filosofului este o pregătire pentru trecerea dincolo de lume, spre tărâmul unde sufletul se întâlnește cu Adevărul, acesta din urmă obținându-se doar prin *theoria*. Către Adevărul care este Unul, Totul, Absolutul, Infinitul și Eternitatea sau, într-un cuvânt, Subsistența. Socrate propune ca înțeleptul să se pregătească pentru o astfel de trecere, pentru revelația ce va să vină după moartea trupului trecător, viața acestuia trebuind să se desfășoare în proximitatea *theoriei*, care este forma autentică a Adevărului. În acest context se înțelege de ce Alexandru Surdu leagă *theoria* de Subsistență, în vreme ce problema – *pro-ballo* – reprezintă ceea ce este mereu dincolo, aruncat în față, ceea ce nu poate fi atins, ceea ce rămâne mister, adică Transcendența. Subsistența este, deci, dată cugetului uman – mai bine zis, revelată – prin *theoria*, iar Transcendența rămâne, pe vecie, o problemă. Trebuie aici amintit numai în treacăt Lucian Blaga, cu al său Mare Anonim, care rămâne mereu cantonat în Transcendența absolută. Limitele filosofiei lui Blaga, depășite în mod evident de sistemul filosofiei pentadice, rezidă în faptul că acesta ignoră categoria Subsistenței. Pentru Blaga, Transcendența este radicală și orice tentativă cogitativă este doar o aruncare cu săgeți în bezna Transcendenței. Lumea pare ruptă în două, Prezența și Transcendența, aceasta din urmă fiind mereu amânată. Unul dintre meritele filosofiei pentadice este tocmai depășirea rupturii dintre Transcendență și Prezență sau Actualitate, chiar prin *theoria* Subsistenței. Subsistența este Totul (în

sens autologic, așa cum argumentează Alexandru Surdu, nu în sens predicativ), prin urmare în Subsistență se reface legătura dintre Transcendență și celelalte patru părți ale sistemului, care constituie Lumea (p. 197). Filosofia pentadică permite revelarea autentică a misterului, în vecinătatea și în armonie cu metafizica și religia creștine, care nu acceptă un Dumnezeu îndepărtat, și îl primesc ca pe Tatăl, care a dat pe Fiul și, prin El, pe Sfântul Duh, cel puțin în accepțiunea revelației (*apokalypso*, sau înlăturarea ascunderii). La fel stau lucrurile atunci când vine vorba despre relația filosofiei pentadice cu sistemul hegelian. Hegel trăsesse Transcendența în Ființă și, identificând ontologia cu logica, pusese semnul egal între Subsistență și Ființă. Perspectiva filosofiei pentadice este că Subsistența și Ființa trebuie tratate separat.

În rândul considerațiilor generale se așează și acelea privitoare la structura lucrării. Aceasta are, în mod firesc, cinci părți. Prima se referă la accepțiunea Subsistenței și aici regăsim clarificările necesare – inclusiv cele privitoare la etimologie – legate de înțelesurile Subsistenței, clarificări menite să înlătore eventualele erori a căror sursă ar putea fi – așa cum afirma cu multe alte ocazii, Alexandru Surdu – neînțelegerile privitoare la limbaj și concepte.

Partea a doua aduce clarificări absolut necesare și prin excelență originale în legătură cu supercategoriile autologice: Unul, Totul, Absolutul, Infinitul și Eternitatea. În această a doua parte, precum și în partea a treia, atrag atenția, în special, chestiunile legate de accepțiunile subsistențiale ale supercategoriilor prin raportare la semnificațiile existențiale ale predicatelor care le dublează pe acestea. Astfel, Unul este pus în relație și distins de unu, la fel Totul și totalitățile, Infinitul și infinitățile, Eternitatea și eternul (și, desigur, temporalitățile), precum și Absolutul și atributul de absolut. Alexandru Surdu lasă să se înțeleagă că una dintre sursele neînțelegerii naturii supercategoriilor filosofice este tocmai confuzia care se face între acestea și atributele (sau, în alt sens, predicatelor) existențiale mai sus menționate. Aceste părți se disting, în opinia autorului acestor rânduri, ca fiind cele mai importante ale lucrării, tocmai pentru că introduc și explicitează termenul de „autologie”. Caracterul autologic al supercategoriilor trebuie distins de caracterul predicativ (sau atributiv) al conceptelor care le dublează, lipsa acestei distincții generând neînțelegeri grave cu privire la natura Subsistenței.

În partea a treia sunt expuse semnificațiile autologiei din punct de vedere ontologic, psihologic, gnoseologic, logic și lingvistic, fiind vorba, deci, și despre o utilizare specială a limbajului. Faptul este de o importanță sporită, tocmai pentru că supercategoriile autologice nu pot fi exprimate în mod obișnuit. Limbajul uzual, dar și cel al științelor, are în vedere realități date în experiență, în vreme ce supercategoriile sunt un fel de structuri de maximă abstracție (*aphairesis*) care se relaționează în mod aparte cu realitatea dată. Referința la arborele lui Porphyrios este, aici, dătătoare de seamă. Cele cinci niveluri ale arborelui porphyrian sunt legate între ele prin „a se spune despre” (fie că este vorba despre relația prejudicativă „*dicitur de*”, elaborată și expusă de Alexandru Surdu în lucrarea sa *Teoria formelor prejudicative*, fie că este avută în vedere despre simpla predicatie din

logica clasico-tradițională); supercategoriile nu se spun despre elementele din arborele lui Porphyrios, și nici acestea despre supercategorii. Dimpotrivă, supercategoriile se spun pe sine – fiind autologice – dar, spunându-se pe sine, fiecare dintre ele le spune pe toate celelalte. Aici este vorba despre o enunțare de tip dialectico-speculativ care nu poate fi în nici un caz redusă la predicativ sau la prejudicativ. Din acest motiv precizările de ordin logic și lingvistic sunt extrem de importante, deoarece aduc lămuriri cu privire la felul în care se poate vorbi despre Subsistență, dar și despre celelalte categorii filosofice fundamentale.

Se impune, aici, aducerea în atenție a conceptelor de logică dialectico-speculativă și lingvistică dialectico-speculativă, prima dintre ele fiind anunțată, pentru prima dată, de Alexandru Surdu în lucrarea sa *Noțiunea clasică și conceptul hegelian* (vezi *Probleme de logică*, vol VII, Ed. Academiei, București, 1977). Se impune, însă, și construcția unei lingvistici speculative, despre care amintește în treacăt Hegel în *Prefața la Fenomenologia spiritului*, dar căreia îi resimte lipsa și Wittgenstein, atunci când, în finalul *Tractatus-ului Logico-Philosophicus* (tradus, de altfel, din germană chiar de către Alexandru Surdu, traducerea prilejuindu-i filosofului român elaborarea unei prefețe în care face numeroase precizări privitoare la distincția dintre gândirea intelectuală, cea rațională și cea speculativă) afirmă că despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă. După informațiile pe care le deține autorul acestui studiu, capitolele al doilea și al treilea din *Teoria Subsistenței* reprezintă prima tratare sistematică a supercategoriilor autologice din istoria filosofiei occidentale și prima abordare a problemelor logico-lingvistice legate de domeniul speculativului.

În partea a patra se face vorbire despre ipostazele Subsistenței, și anume: Supersistența, Protosistența, Episistența, Transcendența și Transcendentalitatea. De o semnificație aparte este aici schema propusă de autor (p. 161) care expune foarte clar relațiile care se stabilesc între categoriile filosofice fundamentale (și supercategorii). Schema este prin excelență relevantă tocmai pentru a susține argumentele de mai sus privitoare la relația dintre Subsistență și Transcendență și, în mod implicit, pentru a realiza o cuprindere a problemei Transcendenței în *theoria* Subsistenței. Schema trebuie privită nu kantian, ca formă exterioară, ci mai degrabă hegelian, ca o expunere a unei dezvoltări organice. De altfel, Alexandru Surdu a exprimat în multe prilejuri rezerva față de schematismul kantian, care are veleități intelective ce nu sunt adecvate domeniului speculativ (inclusiv în *Teoria Subsistenței*, la p. 106-107).

În plus, în acest capitol se observă posibilitatea legăturii substanțiale și organice între categoriile (și supercategoriile) sistemului filosofiei pentadice. Caracterul sistematic al schemei înlătură orice dualism logico-ontologic, dar fără a aluneca în monism. Este vorba despre o schemă dialectico-speculativă ce ia forma unității speculative a diversului (fără a pierde diferențele – vezi, de pildă, p. 195), ceva de felul sintezei hegeliene, dar lipsită – potrivit lui Alexandru Surdu – de limitele metodologice ale dialecticii triadice. Astfel, în fiecare componentă a schemei pentadice sunt „cuprinse” celelalte componente, poate într-o accepțiune aparte a hegelianului *Aufgehoben/Aufheben*.

A cincea și ultima parte nu este o simplă sinteză concludivă, ci poartă un titlu semnificativ: *Manifestarea subsistenței*. Aceasta se referă la soarta istorico-sistematică a filosofiei pentadice, la mersul în istorie al acestor concepte fundamentale și, deși are un număr mai redus de pagini, este extrem de concentrată și atrage atenția asupra unui rol istoric pe care filosofia pentadică îl poate juca. De altfel, chiar titlul se referă sugestiv la manifestarea în istorie a categoriilor filosofiei pentadice.

O expunere completă a lucrării este, practic, imposibil de realizat în câteva pagini. Caracterul concentrat și sistematic interzice orice abordare superficială. În plus, o evaluare a filosofiei pentadice se va putea face numai în momentul în care expunerea sistemului se va finaliza. Pentru moment, autorul textului de față va face numai câteva scurte referiri la unele aspecte tratate în lucrare, care vor veni în continuarea celor prezentate mai sus.

Asupra ideii de *theoria* au fost deja prezentate câteva precizări, la care se mai adaugă aceea că *theoria* este concepută în sens original, de *speculatio*, iar nu ca fiind *contemplatio*. Diferența substanțială este legată de o oarecare semnificație vizual-perceptivă care s-a impus în mod ilegitim. Alexandru Surdu susține că prin *theoria* nu trebuie să se înțeleagă model vizual, chiar dacă *idea* are origini vizuale – aceasta din urmă fiind una dintre formele specifice gândirii speculative. Desigur, *theoria* presupune oglindire, dar este vorba nu despre oglindire în sens vizual, ci despre reproducere după un model – cum ar fi cazul cu ideile platonice, respectiv imitațiile lor, care sunt lucrurile perceptibile. Ispita intelectuală de a asimila gândirea cu privirea (probabil, de la Descartes citire, care vorbește despre idei intuitive, despre claritate și distincție ca exigențe pentru cunoaștere, toate acestea fiind metafore vizuale și, implicit, intelective), așa cum o face, de pildă, Heidegger, îndreptățește acuzațiile de reducere a gândirii speculative la cea intelectuală, reducere, desigur, nelegitimă. Ideile speculative nu sunt în nici un fel „infectate” de conceptul vederii, al percepției prin simțuri. *Theoria*, în acest context, este cugetare, iar nu simplă imagine a realității. Ori, cugetarea este, potrivit lui Plotin, pe care Alexandru Surdu îl aduce în discuție, un alt mod de a vedea, dar prin ieșirea din determinația perceptibilității. Oricum, *theoria* nu este imagine, ci oglindire.

Un alt aspect important este legat de modul de exprimare a Subsistenței. Este important de reamintit faptul că structurile judicative sunt inadecvate pentru Subsistență (p. 37); astfel, folosirea copulei sau a oricărui alt verb care să indice predicția duce la confuzii în ceea ce privește Subsistența. Din acest motiv se pare că este nevoie de elaborarea unei logici speculative, specifică domeniului Subsistenței, care să dispună de operații specifice, diferite de cele ale logicii intelectului sau rațiunii. În cazul Infinității, de pildă, una dintre supercategoriile Subsistenței, folosirea structurilor predicative reduce Infinitatea la atributul existențial al infinitului sau nemărginitului (p. 40). Judecățile de acest fel, de exemplu „Dumnezeu este infinit” duc la aporii și paradoxe a căror singură cauză este folosirea unei logici și a unui limbaj inadecvat pentru domeniul Subsistenței.

Mai trebuie menționate conceptele de cunoaștere speculativă, viață speculativă și adevăr speculativ (p. 125-131). Particularitățile acestora se regăsesc tratate

în lucrare, iar Alexandru Surdu pune în evidență faptul că ele erau intuite încă de Aristotel și că, din păcate, pe parcursul istoriei filosofiei occidentale ele fie au fost date uitării, fie au fost greșit interpretate. Tratarea Subsistenței prilejuiește, însă, redescoperirea semnificației speculative a multor concepte descoperite în filosofia greacă, a căror valoare explicativă este abia acum recuperată.

Am lăsat la final ceea ce ni se pare a fi una dintre cele mai importante contribuții în filosofia contemporană, și anume regulile supercategoriilor, care pot fi asimilate regulilor logicii clasice. Nu este un secret faptul că descoperirea principiilor logicii clasice a reprezentat un punct de cotitură în gândirea occidentală. De o însemnătate egală ni se pare a fi formularea principiilor logicii speculative, cu referire la supercategorii: raportarea autologică, identitatea simultană și autoîntemeierea. Acestea, alături de explicitarea rolului pe care raporturile supercategoriale și grupările supercategoriale le au în istoria filosofiei, reprezintă piatra de încercare a lucrării *Teoria Subsistenței*. Considerăm că aici se regăsește un punct extrem de important al filosofiei pentadice, dezvoltarea unei logici speculative fiind garanția unei bune întemeieri a acesteia. Desigur, însă, despre aceste lucruri se va putea vorbi în momentul în care sistemul filosofiei pentadice va fi finalizat.

În loc de concluzie ar fi potrivită menționarea unei povețe sau a unui învățământ care se regăsește în lucrare. Dreapta filosofare – așa cum spunea și Hegel – înseamnă nu preocuparea pentru sine, adică vanitate, ci a uita de sine în lucru, a lăsa lucrul să vorbească prin tine. *Teoria (theoria) Subsistenței*, ne spune explicit Alexandru Surdu, nu este și nu trebuie să fie altceva decât o meditație asupra istoriei gândirii, la fel ca întregul filosofiei pentadice. Scopul nu trebuie să fie triumful, ci adevărul. Iar cel care voiește să meargă pe calea adevărului trebuie să nu improvizeze, ci să mediteze speculativ asupra istoriei, adevărul speculativ fiind tocmai rezultatul acestei meditații, rezultatul care duce în sine, depășit și păstrat, întregul parcurs al istoriei filosofiei, pe care înțeleptul autentic nu îl poate ignora.